

KAPKA
KASSABOVA

Către lac

Traducere din limba engleză și note de
Iulia Anania

Cuprins

<i>Introducere</i>	13
<i>Dă-mi aripi</i>	23
Dorul de Miazăzi.....	25

Partea întâi

Primăvara

<i>Ochrida atârnă pe o colină</i>	43
Fata macedoneană.....	45
<i>Biliana-și spăla pânzăturile</i>	67
A cui ești?	69
<i>Lacul Ohrid</i>	105
Peste lac	106
<i>Fata valurilor</i>	132
O mie șapte sute de ani	133
<i>Știam bine stânca aceasta</i>	152
Paznicul Fecioarei Negre	153
<i>Pendulând între bucurie și tristețe</i>	172
Drumuri	173
<i>Valea în care trăiam</i>	193

Poezia și foamea	194
<i>Suntem rămășițele unei alte epoci</i>	224
<i>Besa</i>	225
<i>Lacul este un cristal</i>	252
Muntele de oase	253

Partea a doua

Toamna

<i>În sat</i>	281
Poeții din Pogradec	283
<i>Dungile roșii de pe frunți și obraji</i>	311
<i>Libertă</i>	312
Lacurile Prespa și Micul Prespa	329
Valea fantomelor	330
<i>Regele avea urechi de țap</i>	368
Despre oameni și insule.....	369
<i>Vedeam totul clar</i>	386
Urletul	387
<i>Un bărbat era chinuit</i>	442
Cum să vindeci nebunia și melancolia	443
<i>Mulțumiri</i>	461
<i>Glosar</i>	463
<i>Bibliografie</i>	465

Lacurile

REPUBLICA
MACEDONIA DE NORD

● Bitola
(Heraclea Lyncestis)

Via Egnatia

MUNȚII BĂLCANI

BULGARIA

MUNȚII
RODOPI

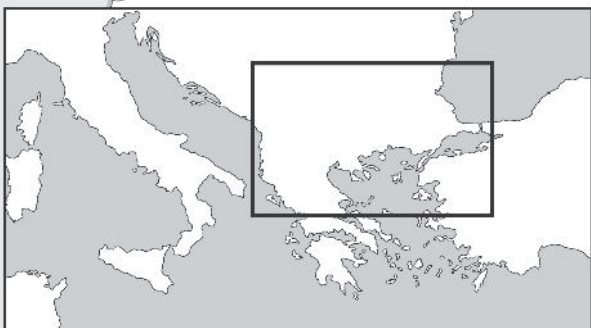
TURCIA

Marea Neagră

Istanbul

Marea Marmara

Marea
Egee

Introducere

În această carte se povestește despre două lacuri străvechi. Unele locuri sunt înscrise în ADN-ul nostru, și totuși durează mult până ce își dezvăluie contururile, așa cum unele călătorii sunt gravate în peisajul vieții noastre, și totuși ne ia o viață să le întreprindem. Așa e și cu mine și cu lacurile acestea.

Lacul Ohrid m-a atras încă de când eram mică, fiindcă bunica mea din partea mamei era de acolo, și ea a reprezentat o figură marcantă în primii mei ani de viață. Ca adult, m-am gândit deseori să revin la Lac așa cum se cuvine, dar simțeam că nu eram pregătită. Ca să pornești într-o călătorie spre locurile de unde ți se trag strămoșii, trebuie să fii în stare să vezi ceea ce ar fi mai ușor să negi.

Ce m-a mânat în cele din urmă a fost îngrijorarea că, odată cu trecerea timpului, s-ar putea întâmpla ceva, pe nesimțite. Că dacă nu ajung să înțeleg peisajul existențial al familiei din partea mamei, este posibil să repet tipare vechi. Că pe măsură ce continuăm să fim martori la conflictele civile și fratricide din acest secol, la politicile de divizare dintre națiuni și dinăuntrul acestora, la revizionismul și autocrația patriarhală, la strămutarea și emigrarea în masă, dacă nu devenim conștienți de felul în care ne ducem propria moștenire, există riscul să devenim și noi — fără să ne dăm seama — agenți ai distrugerii.

Generații de strămoși de-ai mei au trăit lângă Lac. Am sperat că ei ar putea servi drept portal spre Lac și spre acest colț, surprinzător de puțin cunoscut, al Europei. Regiunea Lacurilor adăpostește peisaje spectaculoase și istorii bogate. Este tărâmul altitudinilor înalte și al adâncimilor fascinante, al vulturilor și podgoriilor, al livezilor și civilizațiilor vechi, un pământ tatuat cu istorii nespuse. Acum câțiva ani am explorat sud-estul îndepărtat al Europei pentru a căuta povești ale oamenilor din zona de graniță triplă dintre Bulgaria, Turcia și Grecia. Lacurile ocupă sud-vestul Peninsulei Balcanice și sunt, de asemenea, împărțite între trei țări.

Lacurile gemene Ohrid (cu „h“ dur) și Prespa sunt înglobate ca niște diamante între pliurile muntoase ale Macedoniei de Vest și ale Albaniei de Est. Se află relativ aproape de Adriatică și Egee, dar indiferent pe unde le-ai aborda, par îndepărtate de orice, inclusiv unul de altul. Trebuie să traversezi lanțuri muntoase și să străbați drumuri pustii. Pe aici trecea drumul strategic roman Via Egnatia, de la Dyrrachium, la Marea Adriatică, până la Constantinopol, pe Bosfor. Mai târziu, în calcar au fost săpate schituri și biserici ortodoxe, iar și mai târziu au apărut caravanseraiuri islamice și lăcașuri pentru derviși. Datorită Căii Egnatia, construită la jumătatea secolului al II-lea î.Hr. pentru a conecta lumea romană și folosită timp de aproape două milenii, regiunea Lacurilor a devenit pentru o vreme, ca să îl citez pe istoricul Alain Ducellier, „centrul nervos al Balcanilor“.

Drumul care a modelat istoria a fost, la rândul său, modelat de geografie. A urmat valea râului Shkumbin

printre măreții munți ai Iliriei, a ocolit lacurile gemene, a șerpuit printre lanțurile muntoase care acum stau călare pe granița dintre Macedonia (de Nord) și Grecia, înainte să coboare în câmpiile pelagone, a ajuns la Egee și a continuat, paralel cu țărmul, tocmai până la Bosfor.

Lacurile iau naștere din izvoare, sunt înconjurate de izvoare și sunt conectate unul cu celălalt prin izvoare subterane. Se află la intersecția a două și, pe alocuri, trei granițe naționale — Grecia mușcă din capătul de sud al lacului Prespa și aproape că înghite lăcușorul în formă de lacrimă de la capătul lui, Mikri Prespa (Micul Prespa). Aici, la confluența puternicelor forțe civilizatoare din Antichitate până în prezent, se întâlnesc curenții a două mări calde și vânturile înghețate ale munților de aproape 3 000 de metri înălțime.

Ohrid și Prespa sunt cele mai vechi lacuri din Europa. Ohrid s-ar putea să fie chiar al doilea cel mai vechi din lume. Lacurile obișnuite rezistă cel mult o sută de mii de ani înainte să se umple cu sedimente, dar câteva — Tanganyika, Baikal, Ohrid-Prespa — au dăinuit mai bine de un milion de ani. În ciuda cercetărilor recente, oamenii de știință nu pot stabili cu exactitate vârsta lacurilor Ohrid-Prespa; este posibil să aibă chiar trei milioane de ani vechime.

Lacul Ohrid este alimentat de afluenți, izvoare sublacustre și — cel mai remarcabil — de izvoare subterane din lacul Prespa, care traversează muntele calcaros Galicica (pronunțat Ga-li-ci-ța, 2 254 m înălțime). Aceste izvoare surori furnizează un sfert din apa care intră în lac. Carstul poros asigură filtrarea naturală a apelor înghețate ce ajung

în lacul Ohrid. Această transfuzie extraordinară, alături izvoarele lacustre bolborositoare, poate fi văzută în acțiune, clipă de clipă, la Izvoarele Sf. Naum din Macedonia și la Izvoarele Drilon din Albania.

Prespa se află la 180 de metri înălțime față de Ohrid și, văzută din aer, perechea de lacuri arată ca doi ochi pe un chip străvechi. Zona lacurilor și muntele Galicica aflat între ele formează o rezervație cu o biosferă extrem de bogată. Ariile înalte sunt populate cu urși bruni, lupi și acvile de munte. Unii spun că poziția geomagnetică a lacurilor creează o vibrație caracteristică foarte înaltă. Unii chiar cred că lacul Ohrid se află într-un „vortex de energie“, iar o legendă locală hiperbolizată, chiar dacă nulă din punct de vedere științific, susține că sub munte s-ar afla încă un lac — unul „îngropat“. Se vorbește și despre un munte subacvatic, rezultat în urma mișcărilor tectonice din regiune — ceea nu este improbabil. Cert este însă că sistemul de comunicare subteran dintre cele două lacuri este unic în Eurasia.

Acum zece ani, în timpul unei vizite la Lac, am întâlnit un tânăr călugăr care m-a întrebat unde este înmormântată bunica mea. Am spus că la Sofia. Mi-a zis că nu contează, că spiritul ei se întorsese aici, pentru că lacul Ohrid este „un punct de adunare“.

Cu ocazia aceleiași vizite, am fost martora unui accident ciudat. Era o zi caldă de septembrie. Mă aflam pe stâncile din Kaneo¹, deasupra orașului Ohrid. De aici se vedea tot țărmlul. Am fotografiat o barcă cu turiști ce aluneca pe oglinda lacului. Peste treizeci de minute, barca

1. Cartier al orașului Ohrid.

s-a înclinat și s-a scufundat fără urmă, ca și cum ar fi fost înghițită de lac. Oamenii din ea erau vizitatori din Bulgaria. Cincisprezece dintre ei s-au înecat, restul au fost salvați de localnici. Straniu symbolism, barca se numea *Ilinden*, după tragica Răscoală de Ilinden (ziua Sfântului Ilie) din 1903, care a avut ca scop eliberarea Macedoniei de sub dominația otomană. Ilinden este comemorată în fiecare an în Bulgaria și în Republica Macedonia (de Nord), deși, într-o demonstrație de naționalism retrospectiv, guvernele celor două țări se contrazic periodic în legătură cu cine a luat parte la ea — macedonenii sau bulgarii, ori ambele părți — și dacă și în ce măsură există vreo diferență între cele două naționalități.

Turiștii vin în fiecare vară la lacul Ohrid, dar curenții mai profunzi ai regiunii le rămân ascunși. Balcanii sunt o țesătură complexă de civilizații, în care localnicii citesc versiuni diverse și uneori contradictorii ale realității, iar străinii le proiectează pe ale lor. Acest fenomen asemănător unui test Rorschach a generat și a supraviețuit nu doar unui singur război apocaliptic. În Balcani, la fel ca în multe locuri din întreaga lume unde este iarăși în ascensiune un nou nativism de tip vechi, creuzetele multiculturale sunt în pericol. Tărâmul lacustru împărțit astăzi între trei țări este unul dintre cele mai vechi creuzete civilizaționale care au supraviețuit în Europa și Orientul Mijlociu.

O *salade macédoine* desemnează în franceză salata cea mai asortată. „Cu puțin noroc, cineva care călătorește prin Macedonia poate să audă în aceeași piață șase limbi distincte și patru dialecte înrudite“, scria ziaristul britanic Henry Noel Brailsford în 1905, pe când regiunea

Macedoniei făcea parte dintr-un imperiu decăzut, iar străbunii mei erau supuși otomani. La un secol după aceea, ca rezultat indirect al acestui efect de turn Babel, fosta Republică Iugoslavă a Macedoniei a fost implicată într-o dispută cu Grecia privind patrimoniul, întinsă pe o generație. În cele din urmă, în timpul călătoriei mele, s-a ajuns la o rezoluție formală prin Acordul de la Prespa, care a dus la schimbarea numelui țării — destul de rapid și, pentru unii, dureros — în Republica Macedonia de Nord. Deși regiunea își continuă tradiția de confuzie, controversă și conspirație, Macedonia (de Nord) și Albania se agață cu disperare de vechiul obicei al toleranței.

De la sfârșitul Războaielor Iugoslave (1991-2001), „Balcanii“ au fost identificați în mod eronat cu fosta Iugoslavie, care ocupă doar Balcanii de Vest, iar numele a fost înlocuit pe scară largă în birocrăția internațională cu Europa de Sud-Est, dar în această carte eu le spun Balcani. Asta în spiritul recuperării numelui natural, cândva neutru, al peninsulei, inspirat de legendarii munți Balcani din Bulgaria. Deși toponimul a fost inițial impus din exterior, de-a lungul secolelor a devenit un identificator cultural autoasumat ce a conferit un fel de cetățenie transnațională diverselor sale populații, chiar și atunci când acestea s-au aflat în dezacord în privința altor subiecte.

„Balcanii suntem noi“, obișnuia să spună bunica, referindu-se la familia sa. Dar în ce privește felul în care Balcanii au ajuns să fie sinonimi cu fragilitatea păcii și a toleranței, punctul ei de vedere reprezenta o perspectivă mai largă asupra condiției omului. Lumea noastră este necentenit conectată și, totuși, din ce în ce mai fragmentată

în interior. Unii ar putea spune că este „balcanizată“. „A balcaniza“, termen vechi deja de un secol — folosit prima dată în 1918 în *New York Times* —, înseamnă „a împărți o regiune sau o zonă în state sau grupuri mai mici, ostile între ele“. Verbul francez *se balcaniser* este reflexiv, implică o acțiune voluntară, ceea ce nu-l face mai plăcut. Dar înainte ca indicatorul politic „Balcani“ să capete o nuanță negativă și contrar stereotipului comod și greșit de „vrajbă străveche“, peninsula a adăpostit mult timp o diversitate polifonică, uneori cacofonică. Încă o face.

Într-un context mai larg, cele două mari forțe globale care se află în opoziție în prezent — și cred că în toate momentele critice din istoria omenirii — sunt acestea: discordia și armonia, războiul și pacea, ignoranța și înțelegerea. Din cauza amplasării sale transcontinentale și transculturale, sudul Balcanilor a fost un teatru strategic în care aceste dihotomii au fost puse în scenă cu o intensitate aparte, chiar cu ferocitate. Regiunea geografică a Macedoniei se află într-o zonă cu seismicitate mare a unei peninsule deja cunoscute pentru cutremurele sale. În 1963, capitala Skopje a fost distrusă de un cutremur masiv. Mii de oameni au fost omorâți sau răniți. Bunicii mei au condus de la Sofia la Skopje cu provizii și paturi de campanie — frații bunicii mele și familiile lor rămăseseră fără case, iar bunicii au campat alături de ei în parcurile orașului în ruină. Stăteau trei nopți în corturi și ascultau pământul mugind sub ei. Până în această zi, ceasul din gara centrală din Skopje a rămas înghețat la ora cutremurului.

Uneori mă simt precum acel ceas. E o senzație irațională, ruptă de prezent: ruine peste tot, iar eu blocată

într-un moment al dezastrului petrecut demult. Știam că am primit prin mama mea această moștenire a unui ceas oprit, dar am vrut să aflu de unde provenea *la rândul ei* și cum a fost purtată de alții. Am vrut să știu ce anume creează moștenirea culturală și psihologică și cum putem să mergem mai departe cu ea, în loc să ne întoarcem ca niște somnambuli în abisul geopolitic. Abisul adăpostește oasele predecesorilor noștri care nu au reușit să scape de forțele întunecate. Unele dintre aceste forțe sunt în continuare alături de noi — nu au dispărut niciodată — tocmai pentru a ne reaminti că abisul are orar nonstop.

Geografia modelează istoria — în general, acceptăm asta ca pe un dat. Dar rareori explorăm modul în care familiile digeră istorio-geografiile mari, cum ne sculptează acestea peisajul launtric și cum, ca indivizi, continuăm să influențăm cursul istoriei în moduri invizibile, dar semnificative — fiindcă localul nu poate fi separat de global. M-am dus la Lacuri tocmai ca să înțeleg mai bine aceste forțe. Știam din călătoria descrisă în *Frontiera*¹ că uneori drumurile principale ale istoriei sunt deghizate ca avanposturi ale geografiei, numai bine pentru a ne păcăli cum că trecutul ar fi o altă țară.

Cam de pe vremea lui Herodot, „părintele istoriei“ (secolul al V-lea î.Hr.), și încă vreo douăzeci de secole după aceea, cuvântul grecesc *historia* a însemnat explorarea complexă, multidisciplinară, uneori narativă a unui subiect, în spiritul investigării totale. Tema *Istoriilor* lui Herodot

1. Kapka Kassabova, *Frontiera. O călătorie spre marginea Europei*, traducere de Ona Frantz, Editura Pandora M, București, 2021.